

YAYIN TANITIMI / BOOK REVIEW

Osmanlı Bilimi Araştırmaları, XIX/1 (2017): 135-149

Natalia Bachour, *Oswaldus Crollius und Daniel Sennert im frühneuzeitlichen Istanbul – Studien zur Rezeption des Paracelsismus im Werk des osmanischen Arztes Salih b. Nasrullah ibn Sallum al-Halabi*, Freiburg, 2012.

Zürih Üniversitesi'nde öğretim görevlisi (wissenschaftliche Mitarbeiterin) olan Natalia Bachour, 2010 yılında Heidelberg Üniversitesi'nde tamamladığı eczacılık tarihi Ph.D. (Promotion) tezinde,¹ erken yeniçağ Avrupa'sının iyatrokimya akımının çeviriler yoluyla Türkiye'ye girişini ve hekimbaşı Salih bin Nasrullah ibn Sallum el-Halebi / el-Arabi (ö. 1669) çevresindeki oluşumunu değerlendirmiştir. Temel eğitimi farmakoloji olan Dr. Bachour, Arapça, Latince ve Türkçe birincil kaynakları kullanarak 'Osmanlı Paracelsizmi' konusunda bilinen ve yazılanlardan daha farklı sonuçlara varmıştır. Yazar, çalışmasını 2017 yılı içinde İngilizce bir makalede güncelleyerek özetlemiştir.²

Kitabın ilk bölümünde Osmanlı İmparatorluğunda Avrupa'dan bilgi ve teknoloji aktarımı gözden geçirilirken, Allen G. Debus'ın Doğu'da 'rasyonel bilimlere karşı direnç gösterildiği halde, mistik karakteri nedeniyle Paracelsizmin kolayca benimsendiği' savı ele alınmıştır.³ Araştırmanın yöntemi ve kapsamı konusunda bilgi verilirken henüz yeterince incelenmemiş kaynaklar arasında Aleksandros Mavrokordatos⁴ ve Amasyalı Kalust⁵ gibi hekimlerin adlarını sayılmıştır. Günümüzde Paracelsus konusundaki ikincil literatürün önemli bir kısmının Almanca oluşu, çalışmaya bir derinlik kazandırmıştır.

¹ Natalia Bachour, *Oswaldus Crollius und Daniel Sennert im frühneuzeitlichen Istanbul – Studien zur Rezeption des Paracelsismus im Werk des osmanischen Arztes Salih b. Nasrullah ibn Sallum al-Halabi*, Freiburg: Centaurus-Vlg., 2012 (14.5x21 cm., 490 s.+2 katlı pl., 13 resim, 5 tablo, 5 grafik, bibl., ekler, dizin), *Neuere Medizin- u. Wissenschaftsgeschichte. Quellen u. Studien*, Bd. 23.

² Natalia Bachour, 'Iatrochemistry and Paracelsism in the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries,' *Intellectual History of the Islamic World*, Special Issue: Medical Traditions, Part II, (eds.) L. Chipman, P. Pormann, and M. Shefer-Mossensohn, vol. 6 (1-2), 2018: 82-116.

³ A. G. Debus, "Mysticism and the rise of modern science," (1980) aktaran N. Bachour, *a.g.e.*, 30-31.

⁴ Dr. Aleksandros Mavrokordatos için 'praktizerte er eine Zeit lange an der Schule der Patriarchats' denilmektedir, N. Bachour, *a.g.e.*, s. 27. Mavrokordatos Fener'deki Patrikhane Okulunda yalnız öğretmenlik ve yöneticilik yapmıştır.

⁵ N. Bachour, *a.g.e.*, s. 25, dn. 29, Kalust Amasiatsi (d. 1669).

İkinci bölümde (2.1) İbn Sallum'un biyografisi ele alınmıştır. Bachour'un saptamalarından biri Salih bin Nasrullah ibn Sallum'un Latince bilmediği, çevirileri 'ser etibba-yı hassa' olduğu 1660-1669 yılları arasında dil bilen (Nikolaos gibi) diğer hekimlere yaptırdığıdır. Yazara göre, İbn Sallum'un ölümünden sonra yayımlanan kitabı *Gāyat al-itqān fī tadbīr badan al-insān*, onun yaşamıyla ilgili efsanelerin kaynağı olmuştur.⁶ İbn Sallum'un kimya bilgisi ve 'yenilik' anlayışı bu bölümde tartışmaya açılmıştır.

Bachour'un incelemesinin odağında İbn Sallum'un Türkçe yazdığı *Gayetü'l-beyan fī tedbir-i bedeni'l-insan* adlı kitabı (opus) vardır. İbn Sallum'un Arapça çevirileri (translata) arasında *al-Kīmiyā' al-malakīya*'ya [الكيمياء الملكيه] ⁷ ile bir bütünlük gösteren *at-Tıbb al-kīmiyā' al-ğadid*'e ayrı bir yer verilmiştir.⁸ İbn Sallum'un yazarlığı *el-Feva'idü'l-cedide ve'l-kava'idü't-tıbbiye* gibi yine Türkçe bazı kitaplar için kuşku (dubiosa) sayılmıştır.⁹ Bu bağlamda bibliyografik düzeltmeler yapılmıştır.¹⁰ Bu üç grup kitap ve kaynaklarının şematik olarak ilişkilendirilmesi okumada bir kolaylık sağlamaktadır (Grafik 4 ve 5).

İbn Sallum'un başlıca kaynakları olarak Oswald Croll (Oswaldus Crollius, 1560-1608),¹¹ Daniel Sennert (Danielus Sennertus, 1572-1637)¹² ve Johannes Wecker (1528-1586) gösterilmiştir. Kitabın üçüncü bölümünde

⁶ 'İbn Sallūm, ausgestattet mit den Machtbefugnissen eines *hekimbaşı*, war der Initiator und Förderer der ihm zugeschriebenen übersetzten Werke, ohne selbst eine aktive Rolle bei der Übersetzung aus dem Lateinischen ins Arabische gespielt zu haben,' N. Bachour, *a.g.e.*, s. 50 ve 'Der Mythos, dass Ibn Sallūm Paracelsus rezipiert und aus dem Lateinischen übersetzt habe, geht auf eine Manipulation des Vorwortes in einer späten Überlieferungslinie seines Werkes *Gāyat al-itqān fī tadbīr badan al-insān*' (s. 374).

⁷ Bu başlığın 'Kımyâ el-Meleki' (A. Koç Aydın, "Reflections of iatrochemistry in the eighteenth century Ottoman medicine," *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Derg.* (OTAM), sayı 22, 2015, s. 51-59, ve 'el-Kımyâ'ü'l-melekiyye' (K. Kırbıyık, 'Sâlih b. Nasrullah,' *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2009, c. 36, s. 42 olarak çevrilmesi yanlıştır. Almacaya 'Die königliche Chemie' olarak çevrilen *al-Kīmiyā' al-malakīya*'nın Türkçesi '*el-Kımyai'l-Melikiye*' (Meliklerin Kimyası) olmalıdır.

⁸ Örnek olarak, Ayasofya 3671, 32r gösterilmiştir, N. Bachour, *a.g.e.*, s. 149 (Abb. 10).

⁹ N. Bachour, *a.g.e.*, s. 65, Grafik 2.

¹⁰ Örneğin, *Tarğam al-Akrabâdin al-ğadid* için *Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi*'nde (OTBLT, E. İhsanoğlu, vd, İstanbul, IRCICA, 2008, c. I, s. 275) verilen, 'Eserin mukaddimesinden anlaşıldığı üzere o devirde pek revaçta olan Senartus'un (*sic*) Latince *Pharmacologie* kitabının tercümesidir' bilgisi düzeltilmiştir. Bu kitap Danielus Sennertus'un *Practicæ medicinae Liber I-VI* dan aktarılmıştır. Sennertus'un *Pharmacologie* adını taşıyan bir kitabı yoktur.

¹¹ Oswald Crollius üzerine yeni çalışmalar için bkz., J. Hausenblasová, "Between medicine and politics: Oswald Croll's activity in the lands of the Bohemian Crown during the reign of Rudolf II," *Alchemy and Rudolf II*, eds. I. Purš, V. Karpenko, Prag, Artefactum, Institute of Art History of the Czech Academy of Sciences, 2016, içinde s. 367-380; H. Hirai, "The world of God and the universal medicine in the chemical philosophy of Oswald Croll," *aynı yerde*, s. 381-385; J. Hlaváček, "Imagination and the heavenly body in the alchemical cosmology of Oswald Croll," *aynı yerde*, s. 387-392.

¹² J. A. Klein, "Daniel Sennert and the chymico-atomical reform of medicine," *Medicine, Natural Philosophy and Religion in Post-Reformation Scandinavia*, eds. O.P. Grell, A. Cunningham, London, Routledge, 2017, pp. 20-37.

Sennert'in *De chymicorum cum Aristotelicis et Galenicis consensu ac dissensu*¹³ ile *at-Tıbb al-kimiyā'ī al-ğadīd* arasındaki benzeşmeler ele alınarak incelenmiş ve bir tabloda ortaya konmuştur (s. 115-120, Tablo 1). Aynı bölümde Oswald Crollius'un *Basilica Chymica*¹⁴ ile *al-Kīmīyā' al-malakīya*'nın başlıklarındaki benzerliğin metin içinde devam ettiği kanıtlanmıştır (s. 206-224, Tablo 3). *Al-Kīmīyā' al-malakīya*'nın Türkçe çevirileri 5. bölümde ele alınmıştır.

İbn Sallum ve kaynak metinlerin reçetelerin ele alındığı bölümler: (i) çeviride yer almayan reçete ve terkipler, (ii) eklenmiş ve değiştirilmiş reçeteler, (iii) olduğu gibi aktarılmış reçetelerin, saptanan kimyasal formülleri verilmiştir.¹⁵ Bu son bölümündeki reçeteler için dipnotlarla (cff. 656-725) geniş açıklamalar yapılmıştır. Çeviri yönteminin ele alındığı bölümde (3.4.4.2) çeviri biçimleri karşılaştırılarak örneklendirilmiştir (Tablo 4). Ayrıca, örnek olarak Latince ve Arapça metinlerde geçen *Elixir proprietatis Paracelsi* üretimi, afyon ekstraksiyonu gibi işlemlerin farklılıklarına değinilmiştir.¹⁶

Dördüncü bölümde ele alınan kavramlar çalışmanın teorik kısmını, deyim yerinde ise, tezini oluşturmaktadır. Bu bölümde *al-Kanun fi't-Tıbb*'dan alıntılarla erkan, mizaç, ahlak, kuvvet, e'f'al, emraz vb. terimler açıklanmış, yine Latince terimlerle karşılaştırılarak kavramlar arasındaki benzerlik ve farklar gösterilmeye çalışılmıştır. Bölüm içindeki bir tabloda (Tablo 5) *al-Kīmīyā' al-malakīya*'nın Almancaya çevrilen pasajları Latince orijinali ile birlikte verilmiştir. Bundan sonra *havass* ve kozmolojiye değgin konular ele alınmıştır.

Paracelsizmde, 'Qualitäten- und Gradelehre' olarak tanımlanan Galenik humoral patolojinin yerini *magia naturalis*, *lux naturae* ve *lux gratiae* kavramları ile üç element alır.¹⁷ Çalışmada "Paracelsus arabus" olarak

¹³ Daniel Sennert, *De chymicorum cum Aristotelicis et Galenicis consensu ac dissensu, Liber I: Controversias plurimas tam philosophis quam medicis cognitu utiles continens*, Wittenberg, 1619. https://archive.org/stream/bub_gb_Kaxl6JPdlWIC#page/n219/mode/2up

¹⁴ Oswaldus Crollius, *Basilica chymica: continens phlosphicam propria laborum experientia confirmatum descriptionem chymicorum; Tractatus novus de signorum rerum internis*, Frankfurt am Main, 1611. https://books.google.com.tr/books?id=J1xAAAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
Karşılaştırma için *Basilica chymica*'nın 1623 ve 1647 tarihli erken yeni Almanca (frühneuhochdeutsche) çevirilerinden de yararlanılmıştır.

¹⁵ (3.3.3) Ausgelassene Recepte und Präparationen, (3.3.4) Ergänzte Recepte und Präparationen, ve (3.3.5) Übersetzte Recepte.

¹⁶ İbn Sallum'un cıva preparatları için bkz. N. Bachour, "Healing with mercury: the uses of mercury in arabic medical literature," *Asiatische Studien*, 69 (4), 2015, s. 859-861 (<http://www.zora.uzh.ch/id/eprint/115934/1/asia-2015-1040.pdf>). Yazar, bu bölümü haklı olarak şu sorularla kapatır: 'But did Ottoman physicians apply these mercury recipes in the treatment of their patients? Did they synthesise the mercury derivatives whose preparation methods had become accessible in Arabic and were described in very clear language?'

¹⁷ N. Bachour, *a.g.e.*, s. 34.

tanıtıldığı halde,¹⁸ Salih Bin Nasrullah'ın 'tıbb-ı cedit' anlayışının Paracelsizmin *nova medicina*'sı ile özdeşleşmediği gibi, klasik Yunan ve Arap tıp öğretilerinin dışına çıkmadığı gösterilmiştir. Paracelsus'un Doğal Büyü (*magia naturalis*) olarak nitelediği olaylar ilgili bölümlerin çevirileri içine alınmamıştır. Bu yönlendirmede İbn Sallum'un kişisel rolünü kestirmek güçtür.

İbn Sallum, Paracelsus veya pseudo-Paracelsus formüllerinin bir aktarıcısı olarak kalmamıştır. Bachour, bu nedenle çeviri kitaplarını Arapça versiyonlar olarak nitelemektedir. Çevirilerin özellikle *at-Tıbb al-kîmiyâ'î al-ğadîd* içinde yer alan bölümleri ilâç yapımı ve kullanılmasıyla ilgilidir. Belirli yöntemlerin anlatımının basitleştirildiği dikkati çekmektedir. Örneğin, *Basilica chymica*'da yer alan (insan) mumyalama yöntemi Arapça çeviriye alınmamış, fakat aynı metinde '*tiryâq al-mumiyâ' al-insânî*' hazırlanması anlatılmıştır.¹⁹

İbn Sallum, 'hükema-i kimyavi' ve 'kimya etibbası/kimyavi tabibleri'²⁰ dediği Paracelsus okulunun bir izleyicisidir. Ancak, anladığı 'kimya-yı cedit' içinde Paracelsizmin *nova (chymica) medicina*'sı bir düşünce sistematığı olarak yer almamıştır. İbn Sallum için Yunan-Arap tıp metinlerinin dışında kalan Nicolaus Salernitanus (12. yy.) ve Pseudomesuë (İbn Masaveyh, 9. yy.) bile 'yeni' sayılır.²¹

İbn Sallum'un pragmatik yaklaşımı ve eklettik düşünce yapısı, kaynaklarını tıbb-ı nebeviden mücerrebat literatüneye, Davud el-Antaki'den Latince yeni tıp ve eczacılık literatürüne kadar geniş bir zaman ve uzamda bulmaktadır. Salih bin Nasrullah, etkili olabileceğini düşündüğü her yeni bitki ve bileşimi sınamış ve yararlı bulduklarını *materia medica*'sına alırken, bunu bir biçimde geleneksel tıp ile bağdaştırmaya çalışmıştır. Bu bakımdan İbn Sallum'un öneye çıkardığı kavramların Osmanlı ulemasının 17. yüzyıl Batı tıbbının içindeki ilgi alanını çerçevelediği söylenebilir.²² İbn Sallum'un çevirilerinde *contraria contrariis (curantur)* ve *similia similibus* tartışmasından kaçınılarak hastalık ve sağlık 'mizac' içinde tutulmuştur.

¹⁸ F. Klein-Franke, "Paracelsus Arabus: Eine Studie zur "alchemistischen Medizin" im Orient," *Medizinhistorisches Journal*, Bd. 10 (1), 1975, s. 50-54.

¹⁹ N. Bachour, *a.g.e.*, s. 173, 176, 222. Bu konuda ayrıca, bkz. N. Bachour, "Mümiyâ als Arznei im arabischen und osmanischen Schrifttum," S. Kurz, C. Preckel, u. S. Reichmuth (eds.), *Muslim Bodies: Body, Sexuality and Medicine in Muslim Societies / Körper, Sexualität und Medizin in muslimischen Gesellschaften*, Berlin, LIT-Vlg., 2016, p. 407-465.

²⁰ *Chemiatrie* karşılığında 'iyatrokimya' kullanıldığı gibi, *Chemiater* için 'iyatrokimyacı' denilebilir. Etibba-i kimyavi'ye 'biyokimyacılar' denilmesi ise bir anakronizmdir, bkz. Z.G. Elbir, *Salih bin Nasrullah (İbn Sellum el-Halebi), Gayetü'l Beyan fi Tedbiri Bedeni'l-İnsan (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Elazığ, 2000, s. 690. Erişim: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/098947.pdf>

²¹ N. Bachour, *a.g.e.*, s. 61.

²² N. Bachour, *a.g.e.*, 34.

İbn Sallum'un *Gayetü'l-beyan fi tedbir-i bedeni'l-insan*'ında Paracelsus'un kavramlarını 'nötralize' ederek Galenik humoral patolojiye yakınlaştırdıktan başka, hastalıkları baştan ayağa (*a capite ad calcem*) dizelediği, kaynak sayılama dizgesini vb. değiştirdiği dikkati çekmektedir. Çeviriyi genellikle kısaltırken, özellikle ilâç yapım bilgisini (*ars medicamentorum praeparandorum*) almış; kendi bilgisini ve laboratuvar deneyimini eklemiştir. İbn Sallum'un ateş ve ocak kullanma bilgisine ('Feuerkunst') sahip olduğu varsayılabilir.

Kitabın ekinde *at-Tıbb al-kîmiyâ'î al-ğadîd* bölümlerin Arapça metinleri ile Almanca çevirilerine yer verilmiştir (s. 414-464). Bu bölüm orijinal metnin okunuşu, yorumu ve yeni terminoloji kullanılmış olması bakımından da yararlıdır. Yazar, eklerin daha kapsamlı araştırmalar yapmak isteyenler için hazırlandığını belirtmiştir.²³

Kitabın yeni – ve umarız genişletilmiş – basımlarında bazı düzeltmeler yapılabilir:

Ayâriğ fiyâqrâ ²⁴ [ایارج فيقرا] : *Hiera pikra* (ἱερά πικρά) adı verilen purgatif ve antidot; *iyârağ fiqrâ* (iyarac fikra) olarak okunup yazılmalıdır.²⁵

'Podagra' (gut, nikris) olarak çevrilen *el-cüzzam* [الجذام]²⁶ lepra, cüzzam olmalıdır.

'Humma-yı rub'-i da'ire' (s. 53) için 'Viertägig intermittierende fieber' denilirken *malaria quartana* açıklaması da getirilebilir. Yine, *es-sedded* [السدد] 'Verstopfungen' (s. 185 ve dn. 629) bir beyin hastalığı (Thrombose) olarak tanımlanmalıdır. Bir diğer hastalık: *er-riyah* [الرياح] (s. 54, s.55 dn. 145) 'Wind', yel, romatizma olmalıdır.

Keza, *emraz üz-zîne/az-zîna* [الزينة] teriminin yalnız kozmetik ('kosmetische', s. 104; 'schönheit beeinträchtigende', s. 69) hastalıkları kapsamadığı belirtilmelidir.²⁷

²³ N. Bachour, *a.g.e.*, 267 dn. 948.

²⁴ N. Bachour, *a.g.e.*, s. 56, 57dn 150. Ayrıca, *Ayâriğ fiyâqrâ li-Ğâlinūs*, s. 79, dn. 261.

²⁵ Bkz. O. Kahl, *The Sanskrit, Syriac and Persian Sources in the Comprehensive Book [Kitâb al-Hâwî] of Rhazes*, Leiden, Brill, 2015, s. 161, dn. 4.

²⁶ N. Bachour, *a.g.e.*, s. 185-186, dn. 629. Aynı yazımın doğru çevirisi: lepra (s. 311, tablo 5).

²⁷ Yüzeyle bozukluk yaratan hastalıklar anlaşılmalıdır: 'Galeno nel *De compositione medicamentorum secundum locos* sostiene che la "cosmetica" è una branca (μέρος) dell'arte medica in quanto ha come obiettivo quello di preservare la bellezza conforme alla natura (τὸ κάλλος κατὰ φύσιν), autentica e vera (γνήσιον e ἀληθινόν), consistente in buon aspetto, buona condizione fisica e simmetria delle parti (εἰχρόνια, εἰσαρκία e συμμετρία τῶν μορίων), basata su una buona salute secondo natura (εὐεξία κατὰ φύσιν).' S. Buzzi, I. Calà, 'Le ricette cosmetiche nelle enciclopedie mediche tardoantiche,' *Collecting*

Almancaya çeviride, *Nazile* , ‘Katarrh’: nezle olarak değil (krş. s. 300), paragrafın tümüne bakılarak, inme, felç, nüzul olarak çevirilmelidir.²⁸

Alkol anlamında kullanılan ‘Brantwein’ bir kez metin içinde ‘*āš-šarāb*’ (şarap) karşılığı olarak gösterilmiş (s. 148, başka yerde *Wein spiritus*, s. 185), fakat kimyasal işlemlerle ilgili olarak daha sık geçen ‘*al-‘arāq*’ [العرق] sözcüğünün transkripsiyonu yapılmamıştır (s. 185, dn. 628; s. 190, dn. 654, vd.)

Aynı terim için farklı çeviriler: *Mischung* (*mizāğ*, s. 272, 318, vd.); *Temperament* (*mizāğ*) (s. 274, 317, vd.) yapılmıştır.

Farklı yazımlar: *Konfortativa* (*muqawwīyat*, s. 77); *Confortativum* (s. 164) kullanılmıştır.

‘Das Salz fällt auss.’ (s. 259) cümlesiyle biten pasajın sonunda yer alması gereken dipnot sayısı (933) basılmamıştır.

Çevirilerde atlanan sözcükler vardır: ör. s. 190’da ‘Hirnschlag’ ve ‘Wassersucht’ sözcükleri arasında ‘Lepra: *el-baras*’ [البرص] olmalıdır (s. 190 dn. 654).

Kitabın dizininin genişletilmesi gerekir. Paracelsus’un birinci elementi ‘Quecksilber’: *cive/civa* dizine alınmamıştır !

Natalia Bachour’un *Oswaldus Crollius und Daniel Sennert im frühneuzeitlichen Istanbul – Studien zur Rezeption des Paracelsismus im Werk des osmanischen Artzes Salih b. Nasrullah ibn Sallum al-Halabi* adlı kitabı, tıp, eczacılık ve bilim tarihi okurları için, yöntem, metin inceleme, temel bilim ve dil bilgisi bakımından örnek bir çalışmadır. İlgili araştırmacılar, herhalde Doğudan gelen bir ‘alim’ tabibin İstanbul’dan Batıya doğru açtığı pencereden içeri bakmaya devam edeceklerdir.²⁹

Şeref Etker

Recipes: Byzantine and Jewish Pharmacology in Dialogue, (eds.) L. Lemhaus, M. Martelli, Berlin De Gruyter, 2017, s. 124.

²⁸ N. Bachour, *a.g.e.*, s. 69 ve dn. 194 (Köprülü 1/975, 299r).

²⁹ Bu konuda sürdürülen bir Ph.D. çalışması: Akif Ercihan Yerlioğlu, ‘Paracelsus Goes East: Ottoman Medicine in the Early Modern Period,’ The Center for Middle Eastern Studies, Harvard University.